

A szexuális önkielégülés *maszturbáció*, *onánia* néven ismeretes formája nem esik erkölcsi megítélés alá. Olyan könnyen és olyan súlyos megbetegedések oka sem lehet, mint régebben gondolták vagy hirdették. Csak hosszú időre állandósult és túlzott gyakorlása lehet — kizárólag idegrendszeri alapon — ártalmas. A kérdésnek döntő jelentőséget tulajdonítani helytelen és káros.

A szexuális élet egész komplexumát minden társadalomban minél több egyén boldogságának, harmonikus személyiségfejlődésének, valamint a társadalom érdekeinek szemmel tartásával, az illetékes tudományágak legkorszerűbb eredményeinek felhasználásával kell megoldani, hogy azt a helyet foglalhassa el életünkben, amely valóban megilleti. De ahhoz, hogy a szexualitás vitathatatlanul emberi szinten valósulhasson meg — az elmondottakon innen és túl —, korszerű etikus szemléleti alapra, általános érvényű követelménymínimumra van szükség. Ennek pedig lényege, magva a szexuális kapcsolatban lévők egymás iránti kölcsönös és feltétlen felelősségérzése és vállalása. E nélkül a szexualitás semmiképpen sem válhatik el az állati színvonalától, nem emelkedhet annyira föléje, hogy már sajátos emberi tartalomnak tekinthessük. Nincs, nem lehet a szexualitásnak olyan engedélyezett formája, amely nélkülözhetné az egymásért, valamint a szexuális kapcsolatból eredő minden következményért a közös felelősségvállalást.

A másik követelmény már nem egészen ilyen kategorikus, de hasonlóan fontos. Ez pedig azoknak az érzelmi-szerelmi harmonikusoknak a megléte, a szexualitásba olvadása, amelyek döntő szerepet játszanak abban, hogy a biológiai, fajfenntartó funkciókat hordozó állati szexualitás az egymással fogalmi rendszerben kommunikáló, tudatos és céltudatos emberek — homo sapiensek — sajátos, önmagukhoz méltó kulturális termékévé, totális kapcsolatteremtő biopszichológiai tényezővé váljék. Csak sajnálnunk lehet azokat az embereket, akik azt hirdetik, hogy a szexualitást „meg kell szabadítani“ minden érzelmi, vagyis az ember nyugalalmát, harmóniáját megzavaró, felforgató indulatjellegű szerelmi érzéstől. Valljuk, hogy a szexualitás a maga hasonlíthatatlan gyönyörűségét csak a szerelmi érzéssel ötvözve teljesítheti ki igazán, s válhatik két ember egymást szárnyaltató erőforrásává.

ZÖRGŐ BENJÁMIN

A szerelemről — a pszichológia nyelvén

Tudományos fogalomrendszerben fejtegetni a szerelem kérdéseit: valódi barbárság. A szerelem csak a művészet és a költészet eszközeivel közelíthető meg. Ez volt egyik felebarátom véleménye, amikor ennek az írásnak a gondolatáról értesült. Szakmai kompetenciájának és jószándékának szilárd hitében a gondolat sürgős feladását ajánlotta.

Valóban, az időt idővel, a teret térrel, a súlyt súllyal mérjük a legközvetlenebbül. Hasonlóképpen az érzelmeket, az érzelmeink feszültségét, áradását, magával ragadó erejét is a legközvetlenebbül és talán a leghatékonyabban ugyancsak érzel-

mekkel, feszültséggel, áradással, erővel, a hangulatot pedig hangulatkeltő hatásokkal lehet kifejezni és nem elvont, általános kategóriákkal. Úgy látszik, felebarátom aggodalmai nem egészen alaptalanok.

A szerelemnek, mint minden emberi megnyilvánulásnak, megvan nemcsak a maga élettana, higiénája, etikája és szociológiája, de megvan a maga pszichológiája is. Nem véletlen azonban, hogy ezt a pszichológiát még nem írták meg, és valószínű, hogy egyhamar meg sem írják. A pszichológusok számláját és lelkiismeretét különben még igen sok szakmai adósság terheli, különösen az olyan jelenségekkel kapcsolatban, amelyekben hangsúlyozottabban nyilvánul meg az ember egész személyisége, mint amilyen például a művészet, a tudomány, a technika vagy más területen fellépő alkotótevékenység. a szórakozás, a játék, a különböző szenvedélyek. Természetesen ezek közé tartozik a szerelem is, amelynek sokszor olyan hatalmas és átfogó a sodrása, hogy a maga hatóirányába, a maga szolgálatába állít minden lelki működést; gondolkodást, figyelmet, érzékelést, emlékeztést, képzeletet, akaratot, hogy megmozgatja és megfelelő szerep- és feladatrendbe állítja (vagyis funkcionálisan átstrukturálja) a személyiség minden rétegét, a tudatosakat és tudattalanokat egyaránt. Ennek az átstrukturálódásnak a során a dolgok jelentése is megváltozik; egyesek új jelentést kapnak, mások viszont elveszítik jelentésüket, és így az ember egész viszonyulási rendszerében alapvető változások lépnek fel.

Ez az átstrukturálódási folyamat nem zárul le, nem hoz létre stabil állapotokat, hanem a folytonos változás feltételeit, lehetőségeit, sőt rugóit is magában hordozó helyzeteket. Mint egy hatalmas folyó, úgy halad az egész külső és belső történelemszisztem előre, örvénylő forgókon, sellőkön, sejtelmes mélyvizű katlanokon, meandereken, mocsaras ingoványokon, sziklaszorosokon át, valamilyen végső betorkollás, valamilyen nagy óceánban való feloldódás felé, hol kiáradva, hol szűk mederbe visszahúzódva, csendesen, békésen a kék eget s a báránnyelű tükörzve.

Mire tud vajon eljutni a boncolgató, sematizáló, elvonatkoztató és általánosító tudomány ennek a sémákat nemigen tűrő, a skatulyákból, szűk általánosításokból szüntelenül kitörő emberi életfolyamat vizsgálatában?

Attól függ, hogy a szerelemnek melyik összetevőjére vagy aspektusára irányítjuk a kutatás reflektorát. Ha például az inkább objektív jellegű élettani mechanizmusok vagy a társadalmi síkon hagyományok, szokások, nézetek formájában kikristályosodott és leülepedett vetületek érdekelnek, akkor még nem fenyeget semmiféle veszély. Amikor azonban a szerelem szubjektív jellegű összetevőit, belső pszichológiai mechanizmusait, az élmény-oldalt, vagyis, magát a tulajdonképpeni érzelmet szándékszünk vizsgálat tárgyává tenni, azonnal felmerül az elsekélyesítés, a sematizálás veszélye.

Ugyanis csak napjainkban van folyamatban olyan új, fejlettebb pszichológiai fogalom- és viszonyítási rendszer, amely lehetővé teszi majd, hogy az elme a maga logikai erővel és eszközeivel is behatoljon az olyan jelenségek mind ez ideig még eléggé rejtélyes világába, mint amilyen például az alkotótevékenység, a szerelem, a tehetség. Ennek az a feltétele, hogy a pszichológia a konkrét és az elvont, az egyedi és az általános dialektikus egységet minél szabatosabban meg tudja fogalmazni, és hogy ennek az egységnek az értelmében járjon el a jelenség vizsgálatában is, egyesítvén a magas fokú általánosítást a magasfokú individualizálással, a magasfokú absztrahálást a magasfokú konkrétizálással. Ez természetesen csak a tudományos és a művészi tükrözési mód konvergenciájának és egy távoli pontban (talan a végtelenben) való találkozásának perspektívájában képzelhető el.

Es addig? Meg kell elégednünk — még a szerelmeseknek is — kevesebbel és a többért való kitérő küzdelem örömeivel.

A vonalnak csak egy dimenziója van: a hosszúság. A síknak már kettő, a térnek három. A szerelem mindegyiken túltesz, mert háromnál sokkal több paramétereinek a száma. Beszélhetnénk például a szerelem mélységéről, erősségéről, tartósságáról, állhatatosságáról, gazdagságáról, kizárólagossági fokáról, ritmusáról, történetiségéről, önzetlenségéről vagy önzéséről, és lehet beszélünk a szerelemről különböző erkölcsi tartalma, szépsége, szenvedélyessége, intellektuális tartalma, boldog vagy boldogtalan jellege alapján.

Szerkezete alapján a szerelmet talán leginkább egy száz- vagy még annál is többtagú zenekar játszotta hatalmas zeneműhöz hasonlíthatnánk, amelyben néha az összes hangszerek szólnak, máskor pedig csak a trombiták harsognak, csak a fuvolák szólnak, csak a hegedűk sírnak, vagy pedig csak a dobok peregnek. Ez a zenemű azonban az egyén személyiségi tulajdonságaitól függően nagyon különböző lehet. Egyeseknél sok a fortissimo, másoknál több a pianissimo. Némelyikben dominál az eufória (emelkedett hangulat), másokban a mélabú. A szerelemre ugyanis erősen rányomják bélyegüket az olyan személyiségi vonások, mint például a temperamentum, az érzelmi felszólíthatóság foka, a szociabilitás, az önérték és önértékelés, az igény szint, az intellektuális tevékenység formái és tartalmi sajátosságai.

A szerelemben valamilyen formában mindig kiütkeznek a személyiség általános irányulásának főbb erővonalai. Mást vár, mást keres és mást nyújt a szerelemben egy költő, mást egy tudós és mást a gyakorlati vagy gazdasági értékek felé irányuló személy. Ha valaki a gépek „szerelmese“, vagy ha valamelyik művészetnek vagy tudománynak hódol, ha a társasági élet, a szórakozás vagy a kalandok kedvelője, ha a pénz, a kényelem vagy a luxus keresője, mindez valamilyen formában beleszövédik szerelmébe is. Gondoljunk csak arra, mit keres és mit nyújthat a szerelemben Shakespeare Othelloja, Tolsztoj Karenina Annája, Ibsen Solness építómestere vagy Peer Gyntje. A személyiség belső mozgatóitól, tartalmától függően változik a szerelem tartalma, sőt változik a szerelem igényelt és elfogadott tárgya is. Ezért aztán az a partner, aki tökéletesen megfelel a Green Street-i bodegásnak, valószínűleg egyáltalán nem felelne meg egy Solnessnek vagy Goethe Wertherének.

A szerelem struktúrájának megközelítése végett próbáljunk meg egy olyan keresztmetszetet elképzelni, amelyben elhelyezhetjük a szerelem funkcionális összetevőit, vagyis az egyes összetevő működéseket, és érzékeltethetjük azoknak egymásra és egymásba épülését:

A SZEXUALIS SZÜKSÉGLET. A metszet legalsó részén képzeljük el az egész működésrendszernek azokat a rendkívül mély gyökereit, amelyek a biológiai fejlődés elejéig nyúlnak vissza. Ide lokalizálhatjuk imaginárius metszetünkben a *szexuális szükséglet alapformáját*, amelyet a szerelem igen lényeges összetevőjének kell tekintenünk.

JARULÉKOS SZÜKSÉGLETEK. Ehhez az alapszükséglethez csatlakoznak annak fontos kiegészítéseként a különböző járulékos szükségletek. Ide sorolhatók például az úgynevezett *erogén zónák* ingerlésének szükségleteit: csók, ölelés, simogatás, szorítás, tapintás. Nem hagyhatjuk ki ebből a felsorolásból a látást sem, hisz köztudomású, hogy a szerelmi érzelmek, erotikus reakciók kiváltásában nagy szerepe van a látott mosolynak, tekintetnek, alaknak, egyes testrészek idomainak, mozdulatoknak. Egyes kutatók a szaglásnak is nagy jelentőséget tulajdonítanak a szexuális tevékenység és ezen túl az egész szerelmi működéskomplexumban.

A TÁRS-SZÜKSÉGLET. A szerelem funkcionális struktúrájának elképzelt keresztmetszetében egy másik fontos kategória a társ-szükséglet (és tekintélyes kísérete). Ez a szükséglet már az állatoknál is erőteljesen fellép (lásd Üexküll, Lorenz és mások vizsgálatait). Az állatfiókák (kacsa, csirke) általában már néhány órás koruktól kezdve társul fogadják azt az élőlényt, vagy társul szegődnek ahhoz az élőlényhez vagy akár tárgyhoz, amely körülöttük mozog (ez rendszerint az anyjuk szokott lenni). A társ lehet védőtárs, játszótárs, versenytárs. Az embernél a társ-szükséglet a lényeges emberi sajátosságok forrása. Az ember egyszerűen önmagává sem válhatik társ (socius), illetve társak nélkül. Onmagunk felismerése (én-tudat), önértékünk felmérése, viszonyulásaink kialakítása egyéniségünk kifermálása csak a társakkal való kapcsolatainkban alakul ki.

A felsorolt szükségletek közül egyesek, például a szexuális szükséglet, csak a nemi éréssel együtt lépnek fel, mások pedig már az előtt is megvannak, de csak a nemi érés folyamán (kamaszkor, serdülőkor) válnak szexuális szempontból *specifikussá*. A kamaszkor előtt a fiúk és lányok úgy játszanak együtt, mintha nem is volna köztük nemi különbség, ezt az együttműködést legfeljebb a fiúk erőteljesebb mozgásszüksége, néha durvasága, kakaskodása zavarja meg. A kamaszkorban a nemek szinte bizalmatlanul, eltávolodnak egymástól, mintha valamilyen előítélet zavarná meg kapcsolatukat. Kialakulnak az egymással szemben álló leány- és fiúcsoportok, mindegyik a maga beszédtemájával, a maga érdeklődési körével. Ha most már mindezek után egy fiú és leány együtt megy haza az iskolából, vagy ha kicsit többet foglalkoznak egymással, akkor ez már „gyanús”, s nem marad észrevétlen.

Valóban, a felsorolt szükségletek a kamaszkortól kezdve szexspecifikussá válnak. Ez után már nem mindegy, hogy kinek a közelségét érzem, hogy kinek a bőrét érintem, fiút-e vagy pedig leányt. Nem mindegy, hogy ki ölel meg, és az sem, hogy ki a társam, fiú-e vagy leány. Ha az ifjúnak csak vele egynemű barátja van, nyugodtan érezheti magát egyedül és mondhatja, hogy nincs senkije ezen a világon. A fiú igényli a gyöngésséget, a finomságot, az ápolást, a bájt, a lány pedig az erőt, határozottságot, biztonságot, és mindkettő igényli olyan valakinek a közellétét, akinél értékesítheti saját erőit, akinek adhat saját gazdagságából.

Egyik férfi ismerősöm meséli, hogy legszívesebben csak fogorvosnőkhöz járna és nem fogorvosokhoz. A nők eddig még mindig olyan finoman fúrták vagy húzták a fogát, hogy szinte nem is érzett semmit, pedig véletlenül egyik doktornő sem volt sem túlságosan fiatal, sem túlságosan csinos. Ugyancsak ő mesélte, hogy a kedves ápoló nővér jelenléte a kórteremben többet gyógyított rajta, mint tíz „forte” injekció. Több férfitől hallottam, hogy bizonyos helyzetekben nagyobb biztonságban érzik magukat nők kezében, mint férfiakéban. Ezzel szemben az egyetemi hallgatóknak többsége szívesebben vizsgálják férfi tanároknál, mint tanárnőknél.

A két nem egymás iránti szenzibilitása és reaktivitása azonban nem marad meg ilyen általános formában, hanem rendszerint koncentráldódik valamilyen személyiség típusra és azután egyes egyénekre. Mindenki a maga belső igényei, a maga irányulásai, elképzelései alapján szelektál, és válik érzékenyebb bizonyos embertípusok iránt és viszonylag közömbösebbé más típusokkal szemben.

AKKUMULÁLT BENYOMÁSOK, EGYÉNI ÉS KÖZÖSSÉGI TAPASZTALAT. Ezek után térjünk vissza imaginárius metszetünkhöz, és nézzük meg, hogy mit találunk a szerelem struktúrájának magasabb szintjein. Elsősorban azt kell megállapítanunk, hogy ebben a felsőbb rétegben a mozgékonyabb, változóbb tényezők helyezkednek el, amelyekben a biológiai determináltsággal szemben mindinkább a külső tapasztalati, vagyis a környezeti, társadalmi-történelmi meghatározottság lép előtérbe. A működéseknek ezen a szintjén ugyanis az emlékek, az előzetesen kialakult asszociációk, képzetek, értékítéletek, eszmények, eszményképek kategóriái körvonalazódnak.

Az ember már csecsemő kora óta naponta ezrével raktároz el élményeket, benyomásokat arról, hogy mi minden szép, mi minden rút, hogy mi jó, mi rossz, hogy mi kellemes és mi kellemetlen, arról, hogy mi az értékes és mi az értéktelen. Az ember tehát így lassan-lassan, hosszú éveken át, szinte észrevétlenül gyűjti össze és asszimilálja mindazt az élményanyagot, amiből azután

a szépről, a jóról, a kívánatosról megalkotja saját tudatos vagy tudattalan modelljeit, képzeiteit és eszményeit.

A szubjektív jellegű egyéni tapasztalatokhoz természetesen hozzáadódik a szokások, hagyományok, közvélemény, különböző módon megfogalmazott nézetek és eszmények formájában kifejezésre jutó sűrített társadalmi tapasztalat. Szerelemről, csókról, ölelésről, szemek ragyogásáról, szerelmi bánatról, reményről, álmokról, tündérekről és ki tudná felsorolni, hogy mi mindenről hall és olvas az ember már kicsi kora óta mesékből, népköltészetből, az irodalomból, filmekből. Hasonló tárgyú élményeket szerezhethünk a zenéből, a képzőművészetből. A szerelmmel kapcsolatban az emberiség sok élményt, tapasztalatot halmozott fel, és ezt az egyén örökségül kapja.

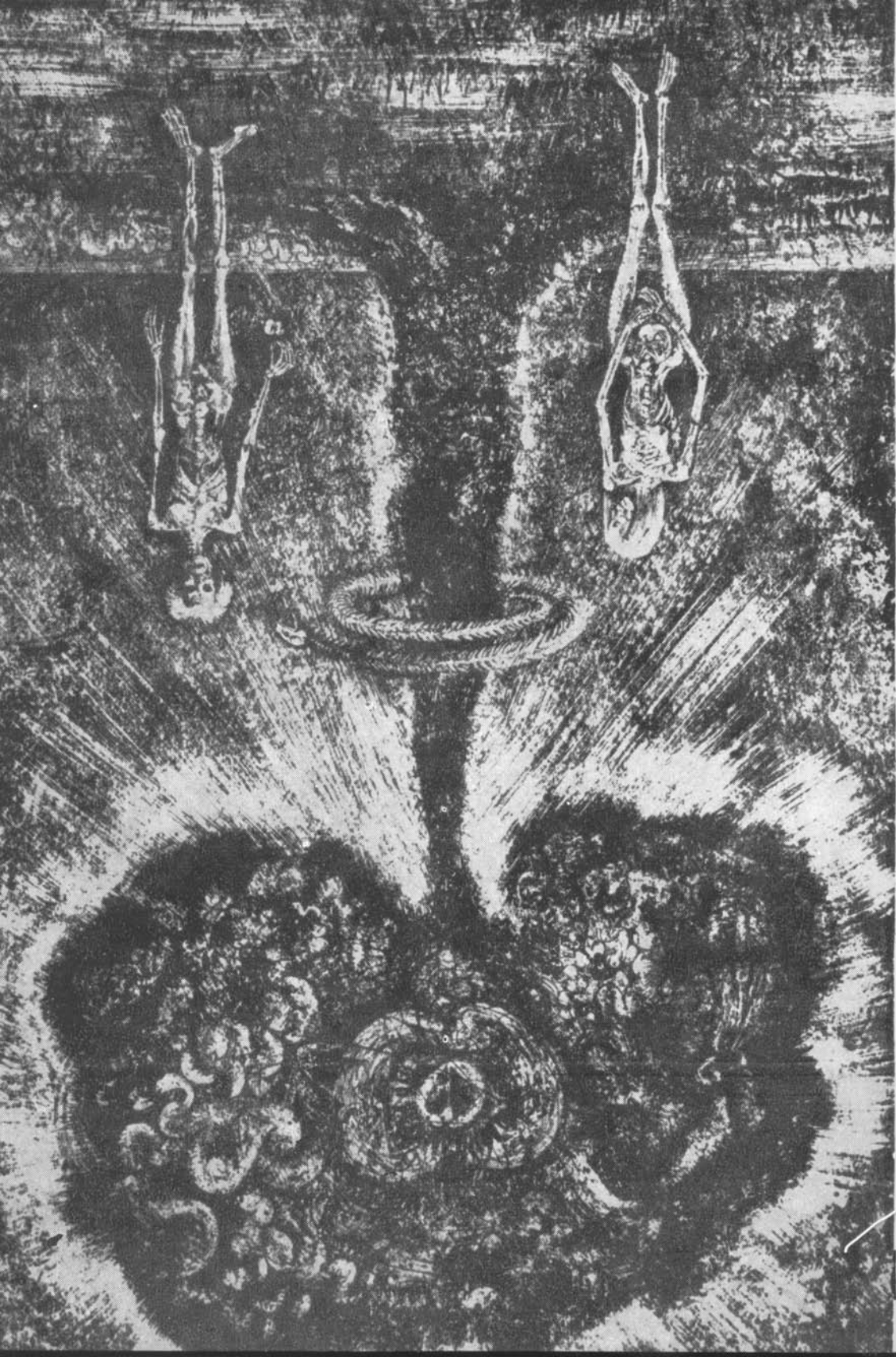
Az élet, a környezet észrevétlenül csepegteti bele az emberbe azt a végtelen sok kristálycseppet, amelyek az egyén sajátosságaihoz idomulva megszilárdulnak. Ezekből a kristálycseppekből alakul ki azután az a hatalmas felfogó (vevő-) és adórendszer, amely lehetővé teszi a világról való sajátos képalkotást, a *jelfelfogást* és saját törekvéseinknek ugyanazon képekben vagy jelekben való kivetítését.

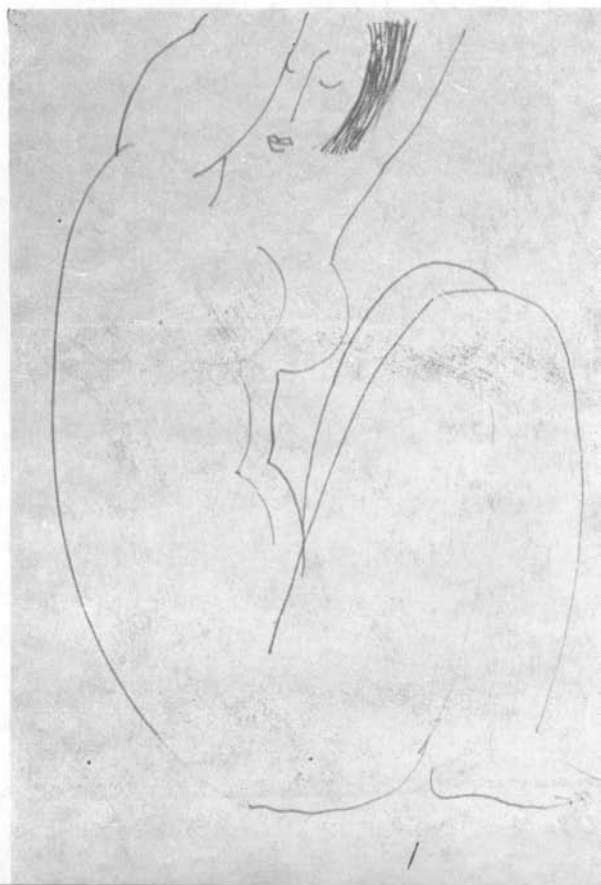
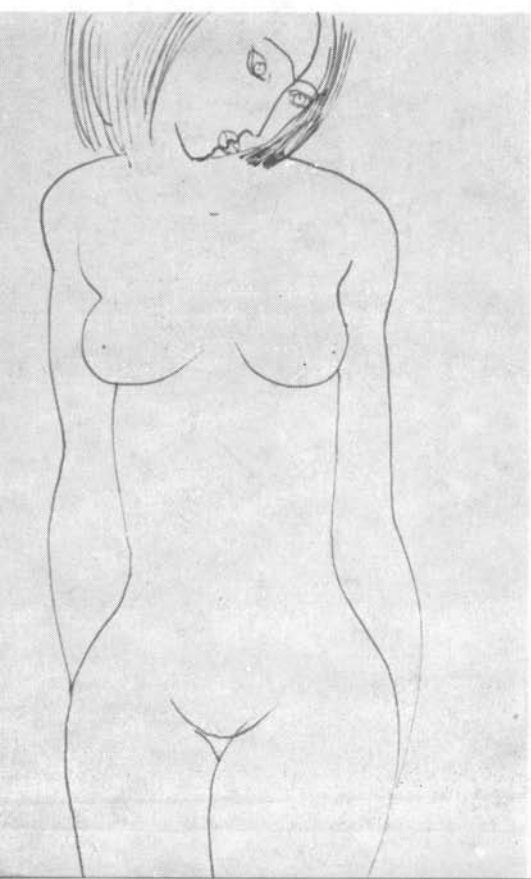
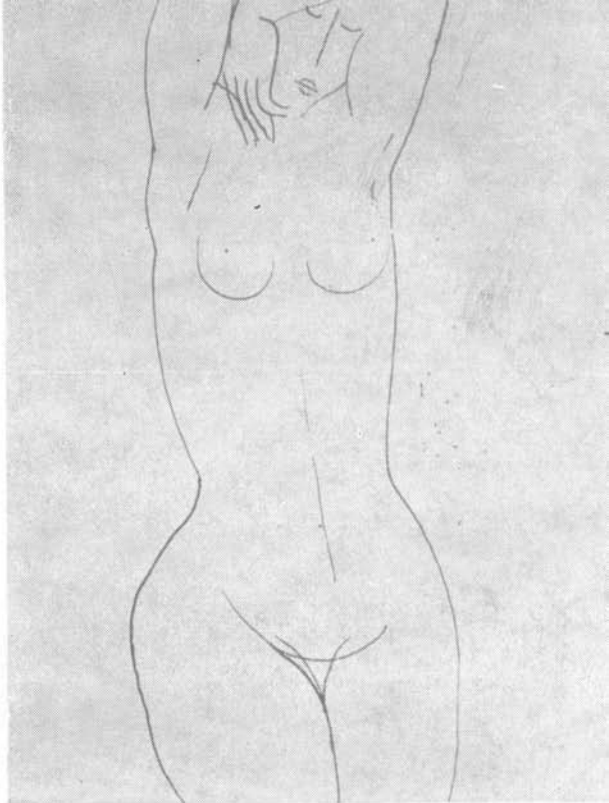
Lehet-e ezek után csodálkozni, ha egy ifjú sok évi keresés, álmodozás után meglát egy ravaszkas mosolyú, barna szemű, fekete hajú kislányt, és néhány perc leforgása alatt valósággal beleszeret? Mit szeretett meg benne? Talán fekete haját, barna szemét? Nem, ez kevés volna, hisz legalább minden tizedik kislány fekete hajú. Valamilyen *jelt fogott fel*, amiről talán egyikük sem tud. Ez lehet lényeges jel, és lehet talán kevésbé lényeges, de mégis felfogja, mert ehhez van felfogó berendezése, vevőkészüléke, amely erre a jelre, ennek a hullámhosszára van beállítva. Ki tudja, miben is áll ez a jel, talán a tekintetnek alig észrevehető fény-árnyék játékában, talán egy jelentéktelennek látszó finom álcázó mozdulatban vagy talán milliméternyi ajakbiggyesztésben. És ki tudja, mit jelez a jel, talán belső erőt, mely támogatni vagy uralni óhajt, talán gyöngédséget, talán pajkos csintalanságot, vagy pedig egy titkos érzést, gondolatot... és aki épp ilyen jelre vár, az fel is fogja rögtön.

Talán abba is hagyhatjuk ezt a gondolatsort, s ha átfogó képet akarunk kapni a szerelem funkcionális struktúrájáról, haladjunk egy lépéssel tovább képzeletbeli keresztmetszetünk elemzésében.

BECSATLAKOZÓ MOZGATORUGOK. Köztudomású, hogy az ember cselekvéseit meghatározó belső mozgató erők nem hatnak egymástól elszigetelten. Azok a hajtóerők, amelyek az ember tevékenységében általában érvényesülnek, a szerelemben is megjtátszák a maguk szerepét. Ilyen hajtórugó lehet például az úgynevezett *kutatási, kifizérkésési szükséglet, a teljesítményszükséglet és a kockázatvállalási szükséglet*. Senki előtt sem titok, hogy az újszerűség, a változatosság a szerelmi életben is ugyanolyan serkentő hatású, mint az ember bármelyik tevékenységében. Az egyhangúság, a megszokottság viszont a szerelem kifakulását, az érzelmek tompulását segíti elő. Sok házasságban úti fel a fejét ez a kifakulás, ami abból ered, hogy a felek nem tudják egymás változatosság-igényét kielégíteni. Itt meg kell jegyezni, hogy a változatosság-igény nem mindenkinél egyforma.

Hasonlóképpen közismert, hogy a túlságosan könnyű siker a szerelemben sem igazi siker, és hogy az ölbehullott boldogság nem is boldogít annyira, mint az, amelyikért küzdeni kellett. Ha a szerelem útjába valamilyen akadály gördül (például szülői tilalom, intrika), akkor ez bizonyos határon belül az érzelem intenzitásának növekedéséhez vezet. Ha a szerelmesek úgy érzik, hogy boldogságukat ők harcolták ki, akkor a teljesítmény, a siker öröme betelözi a boldogság érzését. A sikerélmény azonban, amint ismeretes, szorosan összefügg a kockázattal, hisz ahol nincs semmiféle kockázat, bizonytalanság, ott nem lehet szó sikerről sem. A kockázat, a bizonytalanság ösztönzi az embert, hogy harcoljon, hogy aktívabb legyen. Amikor az egyik fél játékot úz a másikkal, sokszor azért teszi, hogy a bizonytalanság, a kockázat (félétekenység) révén kiprovokálja tőle a nagyobb fokú aktivitást, a hódolatot. Előfordulhat azonban, hogy az eredmény a kívánatnak az ellenkezője, mivel az érzékenyebb ember, ha önrzetében megbántják, vagy bosszúval válaszol, vagy pedig erkölcsi fölényérzéssel elhagyja a csata színterét.





TÁRSASÁGBELI ÉRTEKSKALA. Végül a keresztmetszet utolsó jelenség-kategóriájaként említsük meg a társadalmi presztízs, a büszkeség, önérzet és hiúság jelentőségét.

Az ember természetesen törekszik arra, hogy embertársai elismerését, megbecsülését elnyerje, hogy bizonyos presztízse legyen. A szerelem gyakran ennek a törekvésnek a hatása alól sem vonhatja ki magát, mert az ember szerelmére is büszke szeretne lenni. Könnyebb szeretni azt, akivel büszkélkedhetünk, mint azt, akivel nem. Melyik férfi nem érzi annak szükségességét, hogy nője szépségével, bájosságával büszkélkedjék, és melyik nő nem örül annak, ha olyan valakit szerethet, aki a társadalomban megbecsülésnek örvend. Természetesen előfordulhat az is, hogy a szerelem struktúrájában csak ennek az egy tényezőnek, a társadalmi értékscala szempontjának van döntő *túlsúlya*. Ilyenkor azért „szeret” valaki valakit, mert vezérigazgató, vagy mert aranyérmét nyert az olimpiáson. Az ilyen szerelemnek deformált vagy hiányos a struktúrája.

A SZERELEM STRUKTÚRÁJÁNAK BELSŐ DINAMIKÁJA

Talán az elmondottakból is kitűnik, hogy a szerelem sohasem támaszkodhatik egyetlen szükségletre. A szexuális szükséglet önmagában még nem elegendő a szerelemhez. Rendszerint csatlakozik hozzá a struktúra többi része. A szerelem lényeges jellemzője a többszólamúság. A szerelmi gyönyör sokkal több, mint a szexuális szükséglet kielégítése. A szerelmes gyönyörködik szerelmesének közelségében, a hangjában, a tekintetében, a hajában, sőt gyönyörködik abban is, ha képzeletben felidézi és virágot tesz a hajába, gyönyörködik abban, ha küzdhet érte, sőt még abban is, ha szenvedhet érte. A szerelem tehát annál inkább igazi és tartós, minél több szólamú, vagyis minél több funkcionális szinten zajlik le.

A szerelem szerkezete felsőbb szintjeinek (társ-szükséglet, esztétikai, erkölcsi tartalmú érzelmek, értékítéletek, eszményképek) jelentős szerepük van a szerelem viszonylagos stabilizálásában. A felsőbb szinteken fontos az intellektus szerepe, mivel a különböző szükségleteket és érzelmi állapotokat általánosított formában fogalmazza meg, és ezzel rögzíti és mintegy viszonylag függetleníti, önállósítja a változó szükségleti állapotokat. Vegyünk egy egyszerű példát egy másik területről. Ha barátom megesszik két vagy három tányér töltött káposztát, két napig nem kívánja többet, és mégis, ha azt kérjük tőle: szereted-e a töltött káposztát, lelkesen válaszolja: „De még mennyire!” Ez általánosítás. Elvonatkoztató, általánosító gondolkodás nélkül ez tehát nem volna lehetséges, és az érzelmi viszonyulás az élettani állapot változásaitól, periodicitásától függően ingadozna.

A szerelem funkcionális struktúrájának energiával való feltöltése (dinamizálása) elsősorban az élettani szinten keresztül történik. A szexuális szükséglet szintjének feszültsége a többi szintre is áthatol, és azokat szenzibilizálja, mozgásba hozza. Erős szexuális szükséglet fokozza a szerelemmel kapcsolatos összes lelki működéseket: felidézést, képzeletet, észrehevést, tapintási érzékenységet, álmodozást.

A folyamat azonban fordítva is történhetik, például amikor külső ingerek, mint az é-intések, képek, szavak, dalok vagy akár elképzelések, gondolatok, idézik elő a feszültség állapotát az élettani szinten is. A szerelem esetében az energiával, feszültséggel való feltöltődés többféle csatornán át, több szinten történik, mivel a szintek között szoros együttműködés és kölcsönhatás áll fenn. A szerelem hatékonyságának, normalitásának vagy abnormalitásának a foka és jellege éppen ezeknek a szinteknek az együttműködésétől függ.

A szerelmi életben és különösen a szexuális életben elég gyakori zavarok, amelyek sokszor a házasság alapjainak megrázkódtatásához vezetnek, a legtöbb eset-

ben a szerelem funkcionális struktúrájától, annak nem kielégítő dinamikájától, a szintek közötti hiányos együttműködésből erednek. Ilyen okokra vezethetők vissza gyakran a kiábrándulások, az elhidegülések, a frigiditás, impotencia, neurotikus megnyilvánulások. Nem szabad azonban megfélemednünk arról sem, hogy a szerelem tökéletesebb formái is a szintek sajátosság együttműködése révén valósulnak meg. A szerelemben is, mint az ember lelkivilágában általában, megtaláljuk a magasabb fokú önszabályozást (például az öngerjesztést, öncsillapítást, önutasítást), ami a szintek között fellépő többszörös belső visszacsatolás útján valósul meg. Ez azt jelenti, hogy megindul egy belső folyamat, ez kivált egy ugyancsak belső választ, amely azután módosítja magát a folyamatot. Ennek alapján az ember nemcsak megtalálja, hanem keresi, felkutatja szerelme tárgyát, vagy pedig néha saját maga avatja szerelme tárgyává.

A szintek közötti bonyolult dinamikus összefüggések révén tulajdonképpen a szerelemben is egy belső cselekvés valósul meg, olyan cselekvés, amely önmagát is formálja, szabályozza, tökéletesíti, vagy néha ellenkezőleg: tökélyteleníti.

SÜLYPONTÁTTÉTEL

A szerelem funkcionális struktúráján belül a különböző szintek erőviszonyai nagyon változatosak lehetnek. E szerkezet jellege, tartalmának gazdagsága, változatosága és formája változhatik egyénenként, és az egyénnek épp ez lehet egyik jellemző vonása. Mint ahogy Sztravinszkij Pjotruszkájának vagy Ravel Bolerójának megvan a maga jellegzetessége, sajátos hangulata, éppen úgy minden szerelemnek megvan a maga hangneme, amely végighúzódik az első akkordoktól az utolsóig. Hogy milyen ez a hangnem, az a partnerek személyiségi vonásaitól függ.

Az egyéni élet folyamán természetesen sok módosulás következhet be a szerelem szerkezetében, a szintek közötti erőviszonyokban. Az egész hangszerelésben nem ugyanazok a szólamok dominálnak egy életen át. A szerelem megfogalmazása, kicsírázása, kibontakozása, kiteljesülése, emelkedő és süllyedő korszakainak egymásutánja, fakulása folyamán a domináns működéskategóriák válthatják egymást. Ezt a jelenséget súlypont-áthelyeződésnek nevezhetnők.

Az ilyenfajta áthangolódások a különböző szinteken fellépő igények (társigény, eszményigény, esztétikai igény) kielégítésének lehetőségei és módszerei szerint gyakrabban vagy ritkábban következhetnek be. Érdekes, hogy az igények kielégítése az igény feltöltődése (erőssége) és a kielégítés mértéke közötti viszonytól függően néha a szóban forgó igény megerősödéséhez, máskor pedig az igény gyengüléséhez (a telítődéshez), rövidebb-hosszabb ideig tartó közömbösséghez vagy akár elhárító reakciókhoz vezethet.

Jellegzetes súlypontáttételek következnek be az életkornak megfelelően. Nyilvánvaló, hogy más a szerelem funkcionális szerkezete a kisdíáknál, mint a tizen-nyolc-húsz évesnél, és más a huszonöt-harminc évesnél, mint a negyvenes-ötvenes életévek között. Harminc és ötven év között a szerelemben is az operativitás, a nagy, álmodozó kerülőutak, vargabetűk kiiktatása a jellemző a személyiség megnyilvánulásaira, az öregedés viszont mindinkább visszakanyarítja az embert az elmélkedéshez. Ez az elmélkedés azonban egészen más, mint az ifjúkori ábrándozás. Az egyikben inkább a múlt emlékképe és a szemlélődés a domináns, a másikban a merész, jövőbetörő és a megvalósulás, a tárgyasulás hitét magában hordozó álmodozás.

A házastársak között idősebb korban a szerelem sajátos szerkezetet kap. A hosszú évekig tartó együttműködés, számos közös célért való küzdelem külső és

belső (gondolati, érzésszerű) cselekvéseik szárait úgy összeszövi, hogy az egyik cselekvése folytatása a másiknak, az egyik gondolata csak másik fele a társának. Különösen egymás élettevékenysége részévé válnak. Sokszor azonosak vagy hasonlóak az álmaik is, mert azonosak vagy hasonlóak az örömeik és aggodalmaik. Az élettevékenység fonalainak ez az összeszövődése válik idősebb korban a szerelem struktúrájának domináns tényezőjévé, és ezzel a szerelemből valamiféle csodálatos barátság nőhet ki.

Nem mindig történik azonban így. Ha az élettevékenység szárai nem szövődnek össze, akkor öregedő korban nincs mi átvegye más gyengülő működésszintek összekapcsoló szerepét, és így a házastársak között az elhidegülés ütheti fel a fejét, és azután következik egy valamilyen gazdasági jellegű egymás mellett élés, egymás önmegadó megtűrése, de következhetik ennél rosszabb is.

A szerelem funkcionális szerkezetét az említetteken kívül az adott történelmi és társadalmi létfeltételek is befolyásolják a maguk összes anyagi és szellemi tényezőivel, mint amilyenek egy adott társadalmi rendben uralkodó emberi kapcsolatok, a meglévő intézmények, eszmék, egy nép vagy vidék szokásai, hagyományai.

KRISTÁLYKÉPZŐDÉS

Stendhal mondja a szerelemről szóló híres könyvében (1822), hogy elég csupán gondolni valamilyen tökéletességre, s máris abban a személyben véljük azt felfedezni, akit szeretünk. A szerelem megszépíti, tökéletesíti, idealizálja saját tárgyát. Ezt az eszményesítést Stendhal egy hasonlattal érzékelteti. Ha salzburgi elhagyott sóbányák mélyén levő vízbe egy lombjától megfosztott ágacskát dobunk, s ha három hónap múlva kivesszük, azt látjuk, hogy tele van csillogó kristályokkal, amelyek úgy ragyognak, mintha végtelen sokaságú, mozgékony, kápráztató gyémánszemek volnának. Így ékesíti fel képzetben a szerelmes is szerelmesét, mégpedig olyan kristályokkal, amelyek a benne sűrűsödő érzés-, képzet- és eszmeanyagból formálódnak ki. Más szóval a szerelmes olyan értékekkel, csillogásokkal ékesíti partnerét, amilyeneket csak el tud képzelni, ki tud gondolni. Ahhoz, hogy szerethesse, önmagából is ad hozzá valamit.

Ki is tehát az, akit szeretünk? Az-e vajon, aki volt, mielőtt szerettük volna? Nem! mert egyrészt elvettünk belőle, másrészt hozzáadtunk valamit. Azt szeretjük meg, aki ki tudja váltani belőlünk azt a bizonyos kristályképződési folyamatot, akinek egyéniségéhez ezek a kristályok a legjobban illenek, és akiről nem hullanak le egyikőnyen. (A kristályok ugyanis különösen a megszokás hatására könnyen lehullhatnak.)

AZ „ÉN—TE“ PROBLÉMÁJA

A szerelem az interperszonális kapcsolatoknak egyik legmélyebb gyökerű és legsokrétűbb formája. E kapcsolat keretében mindegyik személyiség profilja a másik jellegzetességéhez igazodik. Az A partner annak megfelelően fog megnyilvánulni, hogy partnere (B) jelenléte személyiségének milyen oldalait aktivizálja. Hasonlóképpen változik a B partner profilja is az A partner sajátosságainak függvényében. A személyiség ugyanis sok potencialitást hordoz magában, amelyek csak meghatározott társasviszonyokban realizálódhatnak.

A párválasztással kapcsolatban két látszólag ellentétes mondás ismeretes. Mondják, hogy az ellentétek vonzzák egymást, de azt is mondják, hogy „similis simili gaudet“. Melyik az igaz?

Az ember a párválasztással tudat alatt vagy akár tudatosan is nem önmaga megkettőzésére, hanem kiegészítésére, kiteljesítésére törekszik. És ebben benne van az előbbi kérdésre adható válasz. A kiegészítés, a kiteljesítés egyaránt feltételezi az ellentétességet és a hasonlóságot. A-nak természetesen arra van szüksége, amije hiányzik, és ami nélkül nem lehet igazi önmaga sem, ami lehetővé teszi, hogy énjének potencialitásait realizálja, hogy személyiségének csak igények formájában létező része gyakorlatilag megvalósuljon. Az ember tehát azt igényli, ami bizonyos vonatkozásban ellentétes azzal, amivel ő maga is rendelkezik. A jeladó képességhez megfelelő jelvévő lényre, a jelvévőhöz pedig megfelelő jeladóra van szükség. Például, ha B nagy mókamester, bizonyára olyan valakire lesz szüksége, akinek lehet és érdemes mókázni.

A szerelemben tehát rendkívül finom kommunikációs viszony alakul ki. Amit A közöl, azt B-nek megfelelő módon fel kell fognia, de ehhez mindkettőjüknek azonos lelki „rezgőkörön“ kell lenniök, vagyis rezonálniok kell egymás frekvenciáira. A két félnek azonos vagy nagyon közelálló emberi értékek, eszmények hullámhosszán kell működni, hogy mindegyik felfoghassa azt az adást, amelyet a másik feléje sugároz, és hogy a vételt megfelelő visszajelentéssel viszonzza.

Számos esetben éppen az okozza a szerelem korai halálát vagy elsekélyesedését, hogy a felek — bár külön-külön mindegyik jót akarna — különböző jelrendszerben, más értékrendszerben éreznek és gondolkodnak. Így nem érthetik meg egymást.

A szerelem alapjában különbözik a piaci adásvételtől. A piaci vevő annak örül, amit vásárolt. A szerelmes ezzel szemben nemcsak annak örül, hogy kapott valamit, hanem annak is, hogy adhatott. A szerelmes boldogsága akkor teljes, ha önmaga a másik boldogságában tükröződik. Úgy látszik, az ember természetéhez tartozik, hogy önmagát csak úgy képes kiteljesíteni, ha belenő mások életébe.

Amikor a szerelmesek egymás kezét megérintik, amikor egymás szemébe néznek, amikor egymással szót váltanak, vagy amikor összeér az ajkuk, akkor nem egyszerűen két organizmus vagy két testrészt, hanem két személyiséget, két léleket, két önmagát eszmei síkon számontartó lény érintkezik egymással. Az ilyenfajta érintkezés azonnal az én-eszmény (self-concept) síkjára tevődik át. Ezért lehet benne egy tekintetben annyi minden: annyi ígéret vagy tiltás, annyi vágy vagy beteljesülés, annyi követelés vagy önatadás.

A szerelemben olyan interperszonális viszonyról van szó, amely a legközvetlenebbül érinti az egyén egész önérték-eszményét. Elég lehet egy alig észrevehető visszautasító vagy fölényes mozdulat ahhoz, hogy azt az érintett személy halálos csapásként fogja fel, vagy elég egy ígéretteljes mosoly ahhoz, hogy a reménykedés vagy a beteljesülés érzése töltse el.

A szerelemre az erős kettős kötöttség jellemző: az én-kötöttség és egy másik személyhez való kötöttség. És éppen ebből a kettős kötöttségből származnak azok a konfliktusok, amelyek bizonyos körülmények között a szerelemnek gyűlöletbe való átcsapásához is elvezethetnek. Az „Er und Sie“ (He and She) viszony keretében mindegyik fél a saját énjének kiteljesítésére törekszik, mégpedig azzal, hogy a másik fél Én-jéből igyekszik önmagába és önmagából a másik személyiségébe beépíteni valamit. Mindkét Én függetlenségre törekszik, de ugyanakkor mindkettő elégtelen önmagának, tehát nem mondhatnak le egymásról. A konfliktus akkor lép fel, amikor a felek nemcsak azt nyújtják egymásnak, amit kölcsönösen elfogadhatnak, hanem olyasmit is be akarnak építeni egymás személyiségébe, amit az visszautasít és kivet magából. A konfliktus felléphet a szerelem struktúrájának bármelyik szintjén. Felléphet a szexuális szükséglet kielégítése terén is, de leginkább a felek

személyiségének lényeges tartalmi összetevőjét alkotó értékrendszerek különbözőségében gyökerezik.

Ilyen különbség lehet például, ha az egyik félnél az emberi erőfeszítések, a megvalósítások jelentenek központi értéket, a másik pedig a gondtalan, kényelmes életet kedveli. Hasonló helyzet állhat elő például, ha az egyik zajtól iszonyodó, elmélkedő és természetkedvelő ember, aki partnerét gyakran szeretné fent a gerincen látni az ősi verőfényben a piros galagonyabokrok mellett, partnere viszont társaságkedvelő és inkább szeretne füstfelhőben, kávé mellett kártyapartiban részt venni. Ha kölcsönösen engedményeket tesznek egymásnak, akkor az egyik a hegyen unatkozik, felsérti a bakancsa a lábát, és megfájdul a feje, a másik pedig a kártyapartin ásítózik, ragad le a szeme, és felszökik a vérnyomása.

Az így támadt konfliktus kétféleképpen oldódhatik meg. Az egyik megoldás az, ha a felek engedékenyek, és magukévá teszik a partner értékrendszerét. Ez azonban csak akkor lehetséges, ha az elfogadandó értékrendszer nem teljesen öszszeférhetetlen saját személyiségük értékvilágával. A személyiség e központjában elhelyezkedő értékeket az ember nemigen képes feladni és másokkal helyettesíteni, különösen ha erős egyéniségről van szó.

A másik megoldás pedig: a szerelem szétfoszlik, és a partnerek elszakadnak egymástól. Ez sem következik be azonban mindig, mivel a partnerek között az ellentétek ellenére lehetségesek olyan közlekedési csatornák is, amelyeken át erős kötelékek kapcsolják őket egymáshoz. És mi a kibontakozás ilyenkor? Folytatódik a küzdelem, hol szélesebb, hol keskenyebb skálán az önfeláldozó odaadástól a gyűlöletig. De vajon milyen súlya volna a szerelemnek, ha megfosztanók attól a terheléstől, amit úgy hívunk, hogy küzdelem? Olyan küzdelem ez, amelyben sok emberi érték, sok egyéni energia őrlődik fel, de amelyben ugyanakkor talán még több emberi érték születik.

Úgy vélem, ezzel elérkeztünk a pszichológia határáig, talán már túl is lépünk rajta. Most a mélyebb vizek következnek. Adjuk át tehát a szót a költőknek, művészeknek és nem utolsósorban maguknak a szerelmeseknek.

VICTOR SÁHLEANU

A monogámia embertani problémája

A szexológus a kérdés tisztázásához főként magával az emberi szexualitás fogalmához fűződő téves nézetek eloszlatásával járulhatna hozzá. Ugyanis gyakran különbségtétel nélkül tárgyalnak más-más szinteken jelentkező problémákat, például a nemi életet vagy az Erósz-t, illetve a szó szoros — és nemes — értelmében vett szerelmet. Ami az antropológus hozzájárulását illeti: az előítéletek ellen kellene küzdenie; ezek abból — az egyébként érthető — irányzatból fakadnak, amely a problémák mércéjének a dolgok mai és itteni állását tekinti. Ezeket az előítéleteket gyakran etnocentrizmusnak nevezik; a mi esetünkben Európa-centrizmusnak is mondhatnók. A látóhatár tágításához és a szűklátókörűségből eredő szubjektív reakciók kiigazításához vezető egyetlen járható út: a szokások, erkölcsök és társadalmi intézmények összehasonlító, evolucionista szempontú tanulmányozása.

A férfi—nő relációnak természetesen a hím és a nőstény zoológiai viszonya az alapja, csakhogy a *Homo species* fejlődésének tisztán állattani lépcsőfokától való-